

Fina flickor och alkohol

Folkhälsa – bevarande av kvinnors underordning?

Jessika Svensson, Anna Månsdotter

Folkhälsovetenskap bygger på olika etiska principer kring autonomi, omsorg och jämlikhet. Genusordningen är en central maktstruktur i samhället och utan ett genusperspektiv kan folkhälsoarbetet bidra till diskurser som upprätthåller rådande ordning. I det förebyggande arbetet kring levnadsvanor ser författarna en tendens att fokusera på individen och livsstilen istället för på levnadsförhållanden och andra strukturella bestämmelsefaktorer. För att undersöka denna tes gjordes en textanalys av kapitlet ”tjejer och alkohol” i Tonårsparlören som Alkoholkommittén gav ut 2007. Centralt fynd var att Tonårsparlören bidrar till att skuldbelägga tjejer för sexuella övergrepp i samband med berusning. Detta ger stöd för tesen att genusperspektivet måste in i folkhälsoarbetet.

Anna Månsdotter är civilekonom och doktor i folkhälsovetenskap. Hon har under flera år arbetat som utredare vid Statens folkhälsoinstitut, och är för närvarande anställd som post doc vid Karolinska Institutet. Hennes forskningsintressen handlar i första hand om frågeställningar inom det tvärvetenskapliga fältet folkhälsa, ekonomi, och feminism.

Karolinska Institutet, Institutionen för Folkhälsovetenskap, 171 76 Stockholm, anna.mansdotter@ki.se

Jessika Svensson är folkhälsovetare och arbetar som utredare på Statens folkhälsoinstitut. Hon arbetar främst med spelmissbruk och doktorerar för tillfället på området genus och spel.

Statens folkhälsoinstitut, SE 831 40 Östersund, jessika.svensson@fhi.se

Introduktion

Views concerning health and illness in society are always related to the distribution of power and authority in it/.../ Health education is and must be a political and ethical activity.

(Tucket 1979)

Det övergripande målet för folkhälsopolitiken i Sverige är *att skapa samhälle-*

liga förutsättningar för en god hälsa på lika villkor för hela befolkningen. Detta ger en signal att tyngdpunkten ligger på strukturella bestämmelsefaktorer för hälsa. Detta kan till exempel vara delaktighet och inflytande, hälsa i arbetslivet, trygga och goda uppväxtvillkor samt ekonomisk och social trygghet (Statens folkhälsoinstitut 2005).

Men ofta fokuserar myndigheter och hälsoexperter på livsstilsrelaterade områden som alkohol, narkotika och tobak (Holmquist 2006). Levnadsvanor är självklart viktiga faktorer bakom hälsa och ohälsa, men inte om man frångopplar dem från socioekonomi och andra maktstrukturer. Ibland tycks viljan att få bort "oönskade levnadsvanor" leda till att man glömmer bort de övergripande målen för folkhälsoarbete och på vilka etiska principer folkhälsoarbetet bör vila på. Utgångspunkten i den här artikeln är hur metoder och retorik i folkhälsoarbetet kan bidra till diskurser som upprätthåller rådande maktstrukturer.

Folkhälsoarbetet bygger på olika teoretiska, filosofiska och ideologiska principer. Centrala etiska principer är rättvis principen (jämlighet), omsorgsprincipen (välfärd) och autonomiprincipen (individens frihet och integritet) (Naidoo & Willis 2003). Folkhälsoarbetet har, liksom feminismen, ett normativt inslag; det vill säga en ambition att förändra. Folkhälsopolitiken i Sverige innebär, på pappret, inte enbart att empiriskt konstatera och identifiera ojämlikheter i hälsan, utan även en normativ värdering att arbeta för att minska dessa ojämlikheter (Regleringsbrev, Statens Folkhälsoinstitut 2007).

En av de tydliga maktstrukturerna i samhället rör män och kvinnor (SOU 2007:108). Könsmaktsordningen eller genusordningen innebär en uppdelning av kontroll och resurser till mäns fördel samt en uppdelad arbetsmarknad och genusbaserat våld (Connell 2003). Att ha en genusanalys går därmed bortom att göra könsuppdelad

statistik. Det handlar också om att koppla statistiken till strukturella förhållanden och social/kulturell kontext.

I den folkhälsopolitiska agendan i Sverige de sista 15 åren har genusperspektivet tenderat att vara frånvarande. Planerna på att distribuera boken "Leva ihop" till alla skolor gick långt innan den år 1999 stoppades på grund av dess biologistiska och homofobiska innehåll. Det finns också många exempel på målkonflikter mellan folkhälsa och jämställdhet. Myndigheter har sponsrat Fröken Sverige-tävlingarna i syfte att få unga tjejer att sluta röka. För att motverka doping har man använt sig av en film som visar en död tjej med texten "hennes sista misstag var att fråga varför han inte fick upp den". I en kampanj kring alkohol visades en film där en berusad tjej blir utsatt för gruppvåldtäkt: "Tjejer som dricker blir mer utsatta för övergrepp – svart eller vitt; du väljer!".

Alkoholkommittén har haft regeringens uppdrag kring att informera om alkohol i syfte att förbättra alkoholkulturen (prop. 2000/01:20). De agerar således på regeringens uppdrag i det folkhälsopolitiska området och bör i sitt arbete ha det övergripande målet för folkhälsan som en naturlig del i sitt arbete. Alkoholkommittén läggs ned i juni 2008. Men de hann ge ut en sjätte upplaga av *Tonårsparlören* som skickas ut till alla föräldrar som har barn som ska fylla 13 år. Boken avser att ge tips om hur föräldrar kan förhålla sig till sina tonåringar och alkohol. I årets upplaga har man lagt till ett avsnitt som heter "Tjejer och alkohol". Det finns inte ett motsvarande kapitel om killar.

Syfte och metod

De eventuella konflikterna mellan etiska utgångspunkter i folkhälsoarbete och andra etiska principer såsom nyttomaximering och feminism har diskuterats av Månsdotter med flera (2004, 2005). Syftet med denna artikel är att diskutera konflikten mellan folkhälsoarbete och jämställdhetsarbete baserat på ett avsnitt om tjejer i *Tonårsparlören*. Frågeställningarna är: Vilka värderingar framträder i texten och vem gynnar de? Hur interagerar värderingar kring önskade levnadsvanor med diskurser kring kontroll av kvinnors kroppar och liv?

Mer specifikt ligger fokus på kapitlets skrivelser om att ”fylla är farligt” för tjejer: Vad är det för farligheter och vad får vi för tips att handskas med dessa?

Metoden är en textanalys av en text som avhandlar ämnet tjejer och alkohol. Textanalys innebär att undersöka en text för att bland annat få fram dess mening, innehåll och budskap. För att få fram detta är det viktigt att ta hänsyn till vem som är sändare och mottagare, språket och den historiska-kulturella situationen som den är skriven i (da Silva 1996). Vårt intresse var att se på budskap om levnadsvanor som samhället i form av myndigheter/expertter i Sverige sänder till allmänheten. För att göra artikeln hanterlig och aktuell valde vi att analysera det nyinförda tre sidor långa stycket om alkohol och tjejer i *Tonårsparlören* 2007.

Resultat och reflektioner

Det analyserade stycket i *Tonårsparlören* (sidorna 115-117) tar upp två områden; att tjejer biologiskt är mer känsliga för

alkohol och att tjejer som är berusade löper risk att utsättas för sexuellt våld och att det är farligt att vara full. I denna artikel berörs inte närmare diskussionen att flickor är biologiskt mer känsliga för alkohol än killar. Men det är intressant att Alkoholkommittén tycker att det motiverar en egen avdelning – även andra grupper kanske har en annan toleransnivå eller kaloriförbränning än storväxta etniskt svenska killar/män, men detta tycks inte behövas skrivas explicit. Dessa och liknande skrivningar bidrar till att befästa föreställningen om killar som norm och tjejer som avvikande, i behov av särskilt skydd (Wamala & Lynch 2002).

Tjejer, alkohol och farligheter

Tonårsparlören (sid 116): *OBS! Fyllan är ofta farlig. Det kanske värsta med att fler unga tjejer dricker är vad som händer under ruset. Många råkar illa ut redan vid första fyllan. Exempelvis är det så att antalet berusade tjejer som blir våldtagna har ökat. Det farligaste som kan hända är att tjejerna hamnar utanför sitt gäng. Man kanske är tillsammans på en fest bland folk man inte känner, och när gänget drar vidare blir man ensam kvar. Det är ofta i den situationen gruppvåldtakterna sker.*

Författarna förutsätter heterosexuallitet; för hur appliceras detta scenario på unga homo, bi eller transsexuella personers verklighet? Inte heller verkar möjligheten finnas att ”gäng” består av både killar eller tjejer, att killar och tjejer kan vara kompisar.

Man skapar en bild av vad som är risk och farligt (för tjejer). Berusade tjejer blir våldtagna, dessutom av flera förövare (killar förmodar man även

om detta aldrig skrivs ut). Det skapar bilden av våldtäkt som något som utförs av okända. Det anmäls cirka 30-60 våldtäkter per år där det är flera förövare (BRÅ 2005). År 2007 anmäldes 4754 våldtäkter, vilket är en drastisk ökning från tidigare år och här vet vi inte andelen flerpersonsvåldtäkter. Men om anmälningar av flerpersonsvåldtäkter ökat proportionerligt anmäldes cirka 200 fall förra året. De höga mörkertalen för polisanmälningar av sexualbrott - enligt Trygghetsundersökningen (BRÅ 2006) anmäls endast 11 procent av sexualbrotten - gör att statistiken kring anmälda våldtäkter inte är ett perfekt mått på sann förekomst. Men vi kan sluta oss till att gruppvåldtäkter troligen är mycket ovanligare än våldtäkter med en förövare. Där är förövaren till störst del en person som är nära eller bekant med offret (BRÅ 2005).

Här målar man alltså upp ett riskscenario som osynliggör det faktum att det fortfarande är "osäkrast" för kvinnor och tjejer att vara med sina pojkvänner, familj och bekanta. Det är inte vetenskapligt underbyggt och man använder en retorik som reducerar hälsokommunikation till skräckpropaganda.

Moralisera mera

Kvinnor och flickor har redan sin rörelsefrihet begränsad, inte enbart av ekonomi utan även av rädsla för våld (Karlsson 2006). Detta trots att män slår andra män i lika hög/högre grad än de slår kvinnor (Karlsson 2006), speciellt den typ av våld som sker i offentliga miljöer. Kvinnors begränsningar i det offentliga rummet är ing-

en ny historia; en illustration av detta är att det gamla hebreiska ordet för prostituerad betydde "hon som går ut-omhus". Kvinnors kroppar och sexualitet är ständigt i fokus av samhälllig kontroll vilket syns tydligt i fenomen som könsstympning, inskränkningar kring preventivmedel/abortträtt, äktenskapslagar, reklam, klädkultur som begränsar rörelsemöjlighet, fotbinding med mera. Det privata och det offentliga livet hänger samman. Om kvinnors rättigheter är kontrollerade inom familjen och omgivning, är potentialen att delta i det offentliga livet begränsade.

Tonårsparlören (sid 117): *Tips! Håll ihop Ett bra tips till tonårstjejer är att uppmana dom att hålla ihop. Man kan till exempel alltid se till att man kommer och går tillsammans. På så vis är det lättare att undvika att någon isoleras och riskera att hamna i problem.*

Texten uttrycker att tjejer inte skulle ha rätt att vara självständiga individer och vara i den offentliga miljön. Ensamma killar utsätts ofta för våld av andra killar, men inga restriktioner för deras uteliv föreslås i *Tonårsparlören*. Om vi tycker det är okey att samhället ger tips av karaktären ta taxi hem och ha alltid med ett "förkläde"- varför upprörs vi etniska svenskar av det som refereras till som hederskulturers kontroll av tonårsdöttrar?

Det verkar rimligt att anta att stöd och hjälp mellan tjejer kan vara en god försvarsstrategi, just därför vi lever i ett samhälle där män använder systematiskt våld mot kvinnor (Christenson et al 2003). Men *Tonårsparlören* ger inga råd till, eller placerar ansvar hos killar, och man har också valt bort

att skriva ut kontaktuppgifter till tjej/kvinnjourer. I det sammanhanget riskerar råden att slå snett.

Tonårsparlören avslutar med ett citat av Göran Hågglund, enhetschef vid Maria Ungdom i Stockholm (sid 117): *På Maria Ungdom ser vi att tjejernas drickande mer och mer liknar pojkarnas. De dricker mer och dom blir oftare fulla. Jag tror att det har göra med att unga tjejer har lätt för att komma över alkohol, eftersom de ofta umgås med äldre killar. Sedan spelar idealen in. Unga tjejer vill vara någon och söker förebilder. De hämtas ofta från dokusåpor där tjejer dricker mycket och har mycket sex.*

I denna avslutning röjs två centrala punkter: en önskan att tjejer och killars alkoholkonsumtion ska vara olika, samt en åsikt att det är ett problem att tjejer ”har mycket sex”.

Tesen om att det är problematiskt att tjejers alkoholvanor närmar sig killars är intressant, för den sätter fingret på en central sak i folkhälsoarbetet. Om vi ser jämställdhet som en viktig grundprincip - vilket vi borde bland annat då det är ett prioriterat område för både den förra och den nuvarande regeringen, liksom arbetet mot våld mot kvinnor – är det inte naturligt att män och kvinnors levnadsvanors konvergerar, som Backhans et al (2007) diskuterar? Man kan tycka att det är sorgligt om levnadsvanor som skapar ohälsa blir normen, men själva likheten är väl önskansvärd? Ur folkhälsosynpunkt bör man självklart arbeta för att det är killarna som ska sänka sin konsumtion till tjejernas nivå (inte minst för våldet och våldtäkternas skull), men i *Tonårsparlören* vänder man sig bara till tjejer när man lyfter fram kön. Studier av missbru-

kande kvinnor (Hilte 2000, Laanemets 2002, Mattsson 2005) visar att kvinnors drickande är mer skuldbelagt än mäns. Det må vara folkhälsoeffektivt att spinna på denna skuld genom att till exempel skuldbelägga tonårstjejer för att få ned deras drickande. Men är det värt priset i form av bristande jämställdhet?

Dessutom beskrivs det som ett problem att tjejer har sex. Inte *önskat* sex eller *oskyddat* sex, utan sex överlag. Vi avstår här från diskussioner om sexualitet som friskfaktor – även för tjejer. Men vi bedömer inte att det ligger i Alkoholkommitténs uppdrag att få tjejer att avstå sex. Enligt vår mening framträder i *Tonårsparlören* en bild av att en god flicka/kvinna inte bör supa och inte ha sex ,

Var är killarna?

Den fråga vi ställer oss är varför Alkoholkommittén har lyft in ett avsnitt om tjejer och alkohol, men inte gjort ett motsvarande om killar? Ett antagande man kan göra är att killar agerar norm genom hela boken och därför upplever man inget behov av det. Men när man pratar risker för våld och övergrepp är det märkligt att lägga allt ansvar på tjejerna och deras föräldrar. Trots att de flesta av oss säger att vi tar avstånd från våldtäkt, läggs ansvaret för sexuella övergrepp fortfarande i hög grad på den utsatta. Stina Jeffner (1998) beskriver i sin avhandling *Lik som våldtäkt, typ.. om ungdomars förståelse av våldtäkt* hur man på ett teoretiskt plan menar att våldtäkt aldrig är tjejens fel. Men när man diskuterar konkreta situationer förändras definitionen för våldtäkt och ansvaret

för övergreppet förskjuts från förövare till offret. Ungdomar uppfattar vissa fenomen som förmildrande för killar, samma fenomen upplevs dock försvårande för tjejer. Till exempel alkohol: om en kille begår övergrepp berusad upplevs alkoholen som förmildrande; ”han visste inte vad han gjorde”, ”han är snäll när han är nykter”. En berusad tjej kritiserar för ansvarslöshet och en kille kan säga att han hade svårt att förstå en full tjejs ”nej”. Ett annat exempel är om förövaren och offret känner varandra eller har en kärleksrelation.

Dessutom lever fortfarande bilden av ”horan” kvar. En tjej som är sexuellt aktiv eller använder ett sexuellt språk eller uttryckssätt, har inte samma möjligheter att bli betraktad som våldtagen, varken juridiskt eller socialt. Att bli uppfattad som ”hora” behöver inte vara kopplat till sexuella aktiviteter utan kan stå i relation till normer om hur tjejer bör uppträda. Önskvärda beteenden är klassbundet och att supa, röka, vara högljudd är saker som inte ingår i den medelklassiga synen på god kvinnlighet (Skeggs 1999, Ambjörnsson 2003).

Dessa värderingar är naturligtvis inget som ungdomar hämtar från tomma luften utan hänger samman intimt med samhällets syn på genus, övergrepp och normer. Dessa syns i allt från rättsväsendets hantering av sexualbrott till populärkultur. Enligt vår bedömning hittas den numer också i den statligt subventionerade hälsoinformationsatsningen *Tonårsparlören*.

Om man nu ska ha särskilda stycken till tjejer för att adressera flerpersonsvåldtäkter, är det inte rimligt att

ha ett stycke till killar där man understryker att sexuella övergrepp är kriminellt och kan ge sanktioner för förövaren? Att killar också har ett ansvar? Att föräldrar måste diskutera kvinnosyn med sina söner?

Slutsatser

Både folkhälsa och ökad jämställdhet utgör centrala målsättningar i vårt samhälle. I denna artikel har visats att en grundläggande diskussion om eventuella etiska konflikter mellan dessa behövs. Om man inte har en genusanalys är det lätt att autonomiprincipen ställs central för pojkar och män; deras frihet och rättigheter ställs i centrum för samhällets insatser medan omsorgsprincipen görs central för det andra könet; i syfte att ”skydda” flickor och kvinnor beskär deras frihet och rättigheter. Folkhälsoaktörer bör till exempel fråga sig: Är vilka metoder och regler som helst tillåtna i folkhälsans namn? Om folkhälsa kolliderar med andra önskvärda politiska mål, som till exempel jämställdhet – vad händer då? Man ska då ha i minnet att jämlikhet, och därmed jämställdhet, är en av de viktigaste bestämningsfaktorerna för folkhälsa. Dessutom riskerar ett samhälle med folkhälsa som främsta mål att bli både torftigt och skrämmande. Vi vill tro på att det går att arbeta för bättre levnadsvanor på ett sätt som tar in makt perspektiv, samtidigt som man är lyhörd för människors vardag och integritet.

Det är inte alkoholen som utsätter tjejer för våld och våldtäkt. Det är killar och män. Som tjejerna dessutom ofta litat på och tycker om. Det är inte

alkoholen som skapar de strukturer som upprätthåller manlig dominans. Men ett ogenomtänkt folkhälsoarbete riskerar att bidra genom att förstärka könsskillnader i fråga om frihet och kontroll.

Tack

Tack till professor Anne Hammarström, Umeå universitet, för värdefulla kommentarer.

Referenser

Ambjörnsson, Fanny (2003) *I en klass för sig* Ordfronts Förlag

Backhans; M., Mansdotter; A., Lundholm; M. (2007) Does increased gender equality lead to a convergence of health outcomes for men and women? A study of Swedish municipalities. *Soc Sci Med.* 2007 Mar 3; 17339070

BRÅ (2005) *Våldtäkt – en kartläggning av polisanmälda våldtäkter Rapport 2005:7*

BRÅ (2006) *Nationella trygghetsundersökningen 2006, Rapport 2007:15*

Connell, R W (2003) *Om genus Göteborg : Daidalos, MediaPrint Uddevalla*

Connell, R., (1987) *Gender and Power Great Britain: Polity Press*

Karlsson, Ann-Sofie (2006) *Resultat från nationella folkhälsoenkäten Hälsa på lika villkor 2006 - Sociala relationer Statens folkhälsoinstitut*

Christenson; G., Nilsson, C., Wikman; A. (2003) *Feministiskt självförsvar Katarina Tryck AB, Stockholm*

da Silva; A. B. (1996) *Analys av texter i Svensson; P-G., Starrin; B. (2003) Kvalitativa studier i teori och praktik Studentlitteratur, Lund*

Hilte, Mats (2000) *Förändring och kön i socialt arbete, Lund, Meddelanden från Socialhögskolan nr 4*

Holmquist; M., Maravelias; C. (red) (2006) *Hälsans styrning av arbetet Lund, Studentlitteratur*

Jeffner, Stina (1997) "Likosom våldtäkt, typ": Om betydelsen av kön och heterosexuallitet för ungdomars förståelse av våldtäkt <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-212008-01-30>

Laanemets, Leili (2002) *Skapande av femininitet: om kvinnor i missbrukarbehandling Dissertation in Social Work nr 8. Lund, Socialhögskolan, University of Lund*

Mattsson, Tina (2005) *I viljan att göra det normala – En kritisk studie av genusperspektivet i missbruksvården, Égalité, Lund*

Mänsdotter A, Lindholm L, and Öhman A. Women, men and public health – how the choice of normative theory affects resource allocation. *Health Policy* 2004, 69: 351-364.

Mänsdotter; A., Lindholm; L., Lundberg, M. (2005) Health, wealth and fairness based on gender: The support for ethical principles *Soc Sci Med.* 2005 Dec 2: 16332405

Naidoo; J., Willis; J. (2003) *Health Promotion. Foundations for Practice Bailliere Tindall*

Regeringens proposition 2000/01:20 *Nationell handlingsplan för att förebygga alkoholskador Stockholm*

Regleringsbrev, Statens folkhälsoinstitut 2007 *Regeringsbeslut 29 S2006/7225/FH S2006/8600/FH S2006/10212/SK*

SOU 2007:108 *Kön, makt och statistik*

Skeggs, Beverly (1999) *Att bli respektabel – konstruktioner av klass och kön Daidalos AB*

Statens folkhälsoinstitut (2005) *Folkhälsopolitisk rapport 2005*

Tucket; D. (1979) *Choices for health education: a framework for decision-making i Sutherland ed. Health education Perspectives and Choices London Allen & Unwin, I Beattie, Alan (1991) Knowledge and control in health promotion*

Wamala; S., Lynch. J. (2002) *Gender and Social Inequities in health – a public health issue Studentlitteratur och Statens folkhälsoinstitut, Lund*

Summary in English

Girls and Alcohol. Public health – a guardian of women's subordination?

The science of public health has its roots in ethical principles as autonomy, welfare and equality. The gender order is an important organizer of power and resources in society. If the public health work lacks a gender perspective, it could maintain inequality between the sexes. The prevention of "bad" life habits has a tendency to work at the individual level and lifestyles, instead of looking at structural determinants of health. To test this hypothesis an analysis was made of the chapter of "Girls and alcohol" in the Teenagers phrase book which the state founded Alcohol committee published in 2007. Key finding was that the chapter tends to see girls responsible for rape when drinking alcohol. This shows that the gender perspective have to be implemented in the public health sector.

Key words: gender, public health, alcohol, youth, gender equality, sexual abuses, rape, ethical principles.